

Novo prisuće: siromaštvo u Gutierrezovoj teologiji oslobođenja

Branko Sekulić
bsekulich@gmail.com

UDK: 24/25: 172
Pregledni članak
Primljeno: 24. ožujka 2011.
Prihvaćeno: 12. travnja 2011.

Sažetak

Ovaj je članak prvi dio opsežnijeg rada navezanog na propitivanje odnosa teologije i siromaštva u teoretskom i praktičnom djelovanju sad već kultnog peruanskog latinoameričkog teologa oslobođenja Gustava Gutierreza. Cilj rada je istaknuti društveni grijeh ugnjetavanja nemoćnih sa jasnom naznakom kako se ovdje ne govori o siromaštvu kao vrlini poniznosti već o nasilnoj uzurpaciji i otimačini čovjeku od Boga dane ljudske slobode, i to radi privatnih interesa pojedinih ekonomsko-političkih skupina odnosno klika. Onih koje u ovom trenutku nepobitno vode suvremeni svijet kako prema humanističkom dnu tako i u duhovnu šizofreniju.

Ključne riječi: siromaštvo, teologija, ljudska prava, Zakon, vjera, ekonomsko izrabljivanje

Uvod

Izjavom kako »dobara ima dovoljno za svačije potrebe, ali ne i za svačiju pohlepu«, Mahatma Gandhi je izravno pogodio u srž procesa globalizacije, jer svijet 21. stoljeća sasvim sigurno raspolaže s dovoljno znanja i tehnologije da ovu civilizaciju uvede u doba »pristojnih životnih okolnosti«. No, kako to nije slučaj, tako se neimaština, potlačenost, opresija i u konačnici smrt provlače Zemljom poput najgore pošasti nagrizaajući sam smisao ljudskog postojanja. Na tisuće gladnih i marginaliziranih svakodnevno umire u tišini zaborava nametnutog političko-ekonomskom mašinerijom svesvjetskog kapitalizma. Za račun pojedinaca naravno, ali na kolektivnu sramotu. Sramotu svih nas. Jer i mi pridonosimo tom zaboravu braneći se pozivanjem na nemoć. Braneći se šutnjom. Međutim, na sreću, to nije »odlika« sveg već samo jednog dijela svijeta. I dok jedni najveće socijalne probleme doživljavaju preko nišana na daljinskom upravljaču, drugima je to prirodni ambijent stanovanja. Posve normalan početak dana. Posve izvjestan dio večeri. Upravo u tom okolišu stasali su ljudi poput Gustava Gutierreza i razvio se pokret, poput takvima svojstvene, latinoameričke inačice teologije oslobođenja. Pronašavši svoj razlog *za*, kroz te ljude vjere, crkva Južnoameričkog kontinenta progovorila je o Bogu kroz one najpotrebitije i time stvorila posve specifičan iskaz kršćanske religioznosti lišen krute prozapadne strukture koja je desetljećima onemogućavala vjeroispovijesti na tom tlu da zaživi punim plućima. Danas, nakon četrdesetak godina otkad je formalno definirana, premda je bila višestoljetna težnja latinoameričkog puka, teologija oslobođenja radi jedan spektakularan povijesni obrat kršćanstva postavljajući njegove izvorne principe jednakosti, solidarnosti i slobode kao ultimativni zahtjev svog Navještaja. Jer opresija i marginalizacija ne bi se trebale i ne smiju se događati. Gutierrez navodi da će upravo taj obrat Kristove vjere omogućiti kako *novo prisuće* onih koji su vjekovima bili gurani na sam rub postojanja, tako i dati *novu svijest* onima koji su ih na taj rub i gurali. Nema bogata duha u siromašnu tijelu.

1. Proboj siromašnih

Ono što smo često nazivali »glavnom činjenicom« u životu latinoameričke Crkve – sudjelovanje kršćana u procesu oslobođenja – jednostavno je izraz dalekosežna povijesna događaja: proboja siromašnih. Naše vrijeme nosi pečat novog prisuća onih koji su obično bili ustvari »otisnuti« iz našeg društva i Crkve.

Pod »otisnuti« podrazumijevam – koji su bili od male ili nikakve važnosti i bez prilike da daju izraz svome trpljenju, svojem drugarstvu, svojim planovima, svojim nadama.¹

¹ Gustavo GUTIERREZ, *Teologija oslobođenja*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1989, XVI.

2. Siromaštvo kao napad na Boga i čovjeka

Ukoliko oblici vladavine i ovisnosti u kojima žive dvije trećine čovječanstva, sa godišnjim cehom od gotovo trideset tisuća umrlih od gladi i pothranjenosti ne postane polazišna točka kako svakog kršćanskog teologa današnjice, tako i bogatih, moćnih zemalja, tada teologija ne može biti suvislo povezana sa stvarnošću.

Hugo Assman

Prije dubljeg poniranja u propitivanje siromaštva kao određenog stanja ljudskog bivstvovanja nužno je preliminarno naznačiti o kojoj to točno kategoriji spomenutog egzistencijalnog stanja razgovaramo. Naime, teološki razmatrano, siromaštvo kao pojam u sebi sadržava određene kategorizacije, a njegova klasična povijesna crkvena interpretacija uglavnom ga je prepoznavala kao vrlinu idući tragom *Besjede na gori* i ističući *duhovno siromaštvo* kao bezvremensku kreposnu kategoriju iskonskog poistovjećivanja s evandeoskom porukom, koju nalazimo primjerice u Poslanici Filipljanima (2, 6-8)², Drugoj poslanici Korinćanima (8, 9) ili pak u Poslanici Hebrejima (2, 9).

Dragovoljno siromaštvo poradi nasljedovanja Krista – jer je ono njegov znak, a danas se osobito cijeni – neka redovnici brižljivo njeguju i, ako je potrebno, neka ga izraze u novim oblicima. Po njemu učestvuju u Kristovu siromaštvu, koji radi nas, iako je bio bogat, postade siromašan, da se njegovim siromaštvom mi obogatimo (2 Kor 8, 9; Mt 8, 20).³

Međutim ustezanje od oholosti i poniznost pred Stvoriteljem je jedna posve druga priča od one koja će se u nastavku ovoga rada odvijati. Oskudijevati materijalnim poradi asketskog ideala je jedna stvar, no u trenutku kad vam je takav odnos prema stvarnosti nametnut od druge osobe, sistema, kontekst se mijenja iz osnove. On tada postaje iskrivljen doživljaj svijeta, ograničavajući slobodu izbora na oskvrnute parametre socijalnih datosti, a to nipošto nije stanje koje se može pohvaliti blagoslovom proizašlim iz kršćanske tradicije.

Nisu, istina, svi ljudi jednaki po fizičkoj sposobnosti i po različitim umnim i moralnim moćima. No svaka diskriminacija u temeljnim pravima osobe na društvenom ili kulturnom polju, ili zbog spola, rase, boje kože, društvenog položaja, jezika ili religije mora se prevladati ili ukloniti jer se protivi Božjoj nakani.⁴

² Specifičnost ovog teksta proizlazi iz pojma *kenoze* (grč. κένωση; osiromašenje, poniženje), koji nedvosmisleno opisuje Kristovo potpuno ogoljenje u ljudskom obličju kojom je nesebično prihvatio svu grešnost čovjekove naravi u utjelovljenju poradi njezinog spasenja.

³ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti – PC 13*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1980, 319.

⁴ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti – GS 29*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1980, 657.

Opreka između ova dva navedena oblika siromaštva trebala bi svima biti jasno uočljiva i poimajuće neupitna, jer oni u svojoj suštini nemaju nikakvu zajedničku referencu. Nevolja isključivo počiva na činjenici jezičnog nedostatka koje samo naizgled povlači crtu jednakosti između ove dvije vrste oskudijevanja. Ali ako su stavke suprotne ne moraju nužno biti u sukobu, što bi se dalo olako zaključiti primjerice iz površnog čitanja Evanđelja po Mateju (6, 4) o nemogućnosti služenja dvojici gospodara koje se zna počesto rabiti pri tumačenju ovakve vrste problema. No, ukoliko ponešto kritičnije prionemo reinterpretaciji dotičnog teksta uvidjet ćemo da je poanta posve drugačija od one koju smo zadobili »na prvu«. Naime, u svijetu gdje caru treba dati carevo a Bogu Božje mi jednostavno imamo zapečaćen egzistencijalni odnos. Ukoliko se pak novac shvati isključivo kao sredstvo, a Boga kao cilj, izbjeći ćemo kompletnu »duhovnu šizofreniju« i zadobiti potpuni smisao dara navještenog Kraljevstva. Ukoliko se pak posve prepustimo struji trenutnih povijesnih zbivanja i zapadnemo, slikovito rečeno, u obratno tumačenje navedenog Matejeva teksta, dakle Bogu kao sredstvu a novcu kao cilju, kad tad ćemo se dovesti u akutni stadij nepovjerenja prema životu i drugima. Time se negira sama srž čovječnosti načinjene na »sliku Božju« te podjarmljuje nastojanje Duha da ostvari puninu Poruke obavijajući navještaj ljubavi u praksu grijeha. U ugnjetavanje bližnjeg. To Gutierrez naziva »skandaloznim stanjem, jer je ono napad na ljudsko dostojanstvo, a dosljedno tome i na volju Božju«⁵. Upravo ovaj aspekt siromaštva kao prisilne lišenosti materijalnih dobara jest analitički okvir unutar kojeg će se odvijati ova rasprava o odnosu teologije i siromaštva. Proboja sirotinje. Novog prisuća.

2.1. Siromaštvo kao sabotaza ljudskosti (sociološki rezime)

*Za vrijeme Pariške komune, prije nego su počeli pucati u ljude, komunari su pucali u satove, u sve satove u Parizu i porazbijali ih. A to su radili jer su željeli da dokrajče vrijeme Drugih, vrijeme svojih gospodara da bi pronašli svoje vlastito vrijeme.*⁶

»Ako živjeti znači razumjeti svoje vrijeme«, kako Kamov jednoć reče, tada se čovjeku današnjice neupitno nameće problematika siromaštva kao neprijeporna rak-rana na tkivu suvremenog svijeta. Ona truje. Gazi. Potkopava. Osujećuje humanost i postaje bazičnim polazištem za ogorčenost i nasilje u krajevima pogođenim nedostatkom osnovnih egzistencijalnih sredstava.

Gdje vlada krajnja bijeda, tu se širi bespomoćnost i beznade, a tu se i krade da bi se preživjelo. Gdje se bezobzirno gomila bogatstvo i povećava moć, tu se

⁵ G. GUTIERREZ, *Teologija oslobođenja*, 312.

⁶ David COOPER, Dalje od riječi, u: David Cooper i dr. (ur.), *Dijalektika Oslobođenja*, Zagreb, Praxis, 1969, 292.

kod prikraćenih i potisnutih na rub društva neizbježno javlja osjećaj zavisti, ogorčenosti, smrtonosne mržnje i revolta. A to vodi u začarani krug nasilja i protunasilja. Neka se nitko ne zavarava! Nema svjetskog mira bez svjetske pravde!⁷

A ogorčenost i nasilje zasigurno nisu stavke koje se uklapaju u ideju budućnosti blagostanja. Ti »vražji krugovi smrti«⁸, kako ih Moltmann običava zvati, usjekli su se duboko u svijest ljudske civilizacije i čini se kao da smo se na njih odveć navikli. Mi danas mahom pripovjedamo o socijalnim podjelama gotovo jednako ravnodušno kao o neudobnom naslonjaču obližnjeg kina, jer smo sve sveli na statistiku i uokvirili u definicije. Čovjeka gledamo kroz postotak ekonomskog kretanja i graf dohotka. Računamo deltu potrošnje i privređivanja te na taj način ocjenjujemo koliko je netko koristan unutar globalne matrice koja nas okružuje. Osljepili smo na duh. Tijelo nas je posve obuzelo.⁹ U takvu svijetu nastaju lažni panegirici ljudske ljepote gdje, umjesto stvaralaca, razarači postaju laureati. Bezglavo jurišanje za profitom na početku 21. stoljeća nepobitan je dokaz izrečenog, a kako se stvari trenutno odvijaju teško da će to doskora biti i demantirano. Statistički podaci eminentnih međunarodnih organizacija upravo govore o tome. Jer u svijetu gdje svaki dan umire 34.000 djece od pothranjenosti i izlječivih zdravstvenih problema i gdje 830 milijuna ljudi živi u permanentnoj gladi¹⁰ dok se, s druge strane, za »navodnjavanje golf terena koristi 2,5 milijardi galona vode, a ista količina vode dovoljna je za osiguravanje dnevnoga minimuma vode za 4,7 milijardi ljudi«,¹¹ te se samo u Velikoj Britaniji godišnje baca 8,3 milijuna tona hrane i pića,¹² jasno nam je u kakvom društvenom otuđenju živimo.

Stvari su nam zamijenile bližnjeg i mi ih ne prestajemo gomilati. One su sad, umjesto druge osobe, postale mjerilo našeg poštovanja, statusni simbol koji za veliku većinu znači i sudbinu. A odreći se sjaja simbola nije lako jer ono s godinama, generacijama postaje dio karaktera, a karakter se teško mijenja. I poradi toga nisu svi baš lijepi. Kao što nisu lijepi ni razlike koje jedno ljud-

⁷ Parlament svjetskih religija, *Deklaracija o svjetskoj etici*, Zagreb, Hrvatski ogranak svjetske konferencije religija za mir, 1994, 10.

⁸ U gospodarskoj dimenziji života postoji *vražji krug siromaštva*, u vražjem krugu siromaštva u političkoj se dimenziji ujedno krije *vražji krug nasilja*, u vražjem krugu siromaštva i nasilja krije se *vražji krug rasnog i kulturnog otuđenja*, vražji krugovi siromaštva, nasilja i otuđenja danas su povezani u jedan veliki prsten, u *vražji krug industrijskog uništenja prirode*. Pogleda li se dublje, u gospodarskim, političkim, kulturnim i industrijskim vražjim krugovima krije se još jedna obuhvatnija prisila: *vražji krug besmislenosti i napuštenosti od Boga*. (Jurgen MOLTSMANN, *Raspeti Bog*, Rijeka, Ex libris, 2005, 369-370.)

⁹ Zanimljivo je ovdje povući paralelu s djelom *Utopija* Thomasa Morea u kojem on prikazujući noćne posude i zatvorske okove izrađene od zlata i srebra naglašava svu apsurdnost statusnih simbola temeljenih na bogatstvu.

¹⁰ Food First/Institute for Food and Development Policy <http://www.foodfirst.org/> (02.08.2010).

¹¹ Dražen ŠIMLEŠA, *Četvrti svjetski rat/Drugačiji svijet je moguć!*, Zagreb, Što čitaš?, 2006, 14.

¹² WRAP - Material change for a better environment, [http://www.wrap.org.uk/\(02.08.2010\)](http://www.wrap.org.uk/(02.08.2010)).

ske biće karakteriziraju kao marginalca, a drugog kao uspješnog pojedinca. Pristajanje na takvu podjelu znači poraz čojstva. Znači odmetništvo od istine. Esencijalnu besmislenost ovih socijalnih distinkcija možda ponajbolje dočarava stih iz jedne stare poeme čiji se autor pita: »Dok je Adam kopao i Eva prela, tko su tada bili gospodari?«. No samo razumijevanje ove problematike ne znači nam odviše ukoliko ništa ne činimo. A činiti treba. Jer »najbezbožnija rečenica koju možemo izgovoriti je: <Tu se ne može ništa napraviti!>« (Dorothee Sölle). Time kao da je pogođena sama srž suvremenog čovjeka. Nedostatak kolektivnog angažmana je ono što njega ponajviše razdire. Stvarima pristupa s ogromnim oprezom i rijetko je spreman na rizik. A neprestano igranje na sigurno uzima svoj danak. Na taj način talenti postaju uškopljeni promatrači svakodnevnih zbivanja i tiho tonu u bezdan prividnog mira i kolotečine. No »rob tek onda kad prestane prihvaćati definicije koje mu nameće njegov gospodar počinje pokretati i stvarati svoj vlastiti život« (Albert Camus). I do toga treba doći. To je ono što nas treba nositi i hraniti u rovovskoj bitci za empatičniji svijet. Odgovore nije lako naći jer je društvo zbir raznolikih inicijativa. Suma raznih ideja i promišljanja. Ali polazišne točke su tu manje bitna stavka ukoliko ti angažmani u svojoj osnovi imaju humanost kao ishodište i tokom čitavog svog procesa djelovanja ne povrjeđuju pravo i slobodu izbora drugih. Naime, »filozofi su svijet samo različito poimali, a radi se o tome da se on izmjeni«, i to je jedino konkretno mjerilo smislenosti te opravdanosti aktivizma koje ima za zadaću spriječiti sabotazu ljudskosti oskudicom i nepravdom.

2.2. Siromaštvo kao uzurpacija Božjeg (teološki sažetak))

*Suočen s nepravdom koja se iziskuje kroz siromaštvo,
sâm Bog je ozlojeđen, čuti se izazvanim i odlučuje djelovati.
Isus opovjesnjuje taj Božji zahvat: sâm Bog dolazi
i potlačenom donosi pravdu. NE stoga što je pobožan i dobar,
nego zbog puke i jednostavne činjenice
da je žrtva tlačenja koje ga je osiromašilo.¹³*

A kada govorimo o smislenosti i opravdanosti aktivizma u spomenutom kontekstu nipošto ne smijemo zaobići ono što se krije pod općim toponimom *teologije oslobođenja*,¹⁴ a posebice ne ono što se krije u njezinoj latinoameričkoj

¹³ Leonardo BOFF, *Crkva, karizma i vlast*, Zagreb, Stvarnost, 1982, 48.

¹⁴ Kad govorimo o »teologiji oslobođenja« mi ne govorimo o jedinstvenom pokretu, već o pokretima, jer se oni odnose na konkretne zajednice u konkretnim vremenima, pa dosljedno tome imaju i drugačije naglaske. Tako *latinoamerička teologija oslobođenja* progovara o nedaćama siromaštva, *feministička* o problemu seksizma, *crnačka* o pogubnosti rasizma, a *teologija minjung* i *teologija američkih urođenika* je striktno vezana za geografski prostor u kojem je i nastala, u ovom slučaju riječ je o Južnoj Koreji i Americama. Osim navedenih postoje *afrička* i *azijska teologija oslobođenja* kao posljedica stvaranja novih naroda (Afrika),

inačici, jer je latinoamerička teologija oslobođenja, za razliku od drugih svojih srodnica, nastala kao izravni odgovor na siromaštvo te unutar tog područja daje nedvosmislene i konkretne odgovore na pripadajuća pitanja.

Teologija oslobođenja je teologija naroda i više je nusprodukt tekuće borbe siromašnih protiv ugnjetavanja, nego teologija stručnjaka vješto pripremana u tišini knjižnica te kao takva ponuđena masama... Dakle to je »narodna teologija», a ne »teologija priručnika».¹⁵

Prema mojem osobnom sudu ona danas jasno dešifrira ključnu problematiku suvremenog svijeta: podjelu prema društveno-ekonomskom položaju i rastući antagonizam među klasama, te pokušava povratkom na same korijene svetopisamskih istina pružiti ruku što većem broju duša kako bi solidarnost i pomirenje među ljudima konačno mogli početi krčiti svoj put prema obnovi humanosti u svjetlu Božje poruke koja je ljubav i mir. Ovaj proces je dakako bio, a na neki način još uvijek jest, dug i bolan. Međutim o kronologiji kaljenja naravi latinoameričke teologije oslobođenja bit će riječi nešto kasnije. Prije toga, u skladu s naslovom ovoga rada, smatram bitnim približiti ovu borbu ugnjetavanih teološkom diskursu kako bi što jasnije uvidjeli da ovdje nije riječ o religiji kao usputnom pomagalu za ostvarenje socijalne pravde već da je ta nepravda, koja je križ milijunima diljem Zemlje, iznad svega duboka povreda Očeva Zakona. Ona se prije svega ocrtava u direktnom negiranju Dekaloga čija jedna od zapovijedi glasi: »Ne ukradi!«. Naime, u današnje vrijeme globalizacije, kad su korporativni krakovi posve stavili pod kontrolu industrijsko i financijsko tržište, međe javnog prostora postaju sve uže a samim time i radijus kretanja ljudi čije su svakodnevne aktivnosti vezane za tu površinu, jer »svjetsko tržište u svom idealnom obliku nema svog vanjskog: cijela zemaljska kugla je njegovo područje djelovanja.«¹⁶ Monetarni zahvati i želje nadnacionalnih kompanija silovito idu u tom pravcu, svakodnevno nezasitno razbaštinjujući tisuće ljudi, stvarajući od malih sudbina veliki problem. Problem siromaštva. A pohlepa je bezumna malaksalost čovječstva; štoviše, kad smo već kod teologije, prema Tomi Akvinskom i smrtni grijeh.

---

odnosno starih koji zadobivaju neovisnost (Azija). Koliko je pojava ovih novih kršćanskih okvira uistinu bitna možda se ponajbolje ocrtava iz sljedećih Gutierrezovih riječi: *Crni, hispanoamerički i ameroindijanski teolozi u Sjedinjenim Državama, teolozi izrasli u složenu kontekstu Afrike, Azije i Južnog Tihog oceana, a posebno plodna misao onih koji su usvojili feminističku perspektivu – sve to znači da je teologija po prvi put za mnogih stoljeća svojeg postojanja zaživjela izvan uobičajenih europskih i sjevernoameričkih središta... Usto, izvan kršćanskog kruga poduzimaju se naponi u razvijanju teologije oslobođenja iz židovske i muslimanske perspektive. Svjedoci smo dakle prisuća složene pojave razvoja na svim stranama, a ona predstavlja veliko bogatstvo za kršćanske crkve i za njihov dijalog s drugim religijama.*

¹⁵ Gustavo GUTIERREZ, *The power of the poor in history*, Oregon, Wipf&Stock Publishers, 2004, vi.

¹⁶ Michael HARDT i Antonio NEGRI, *Imperij*, Zagreb, Arkzin & Multimedijски institut, 2003, 164.

Gospodarstvo što ga je Stvoritelj podario čovjeku nije neka apsolutna vlast, niti se može govoriti o slobodi »uporabe ili zlouporabe« ili raspolaganja stvarima po miloj volji, kako se kome sviđa. Ograničenje što ga je od početka sâm Stvoritelj postavio i simbolično izrazio u zabrani da se »jede plod od stabla« (usp. Post 2, 16s) pokazuje dovoljno jasno da smo, gledom na vidljivu prirodu, podvrgnuti ne samo biološkim, nego i moralnim zakonima, koji se ne mogu nekažnjeno kršiti (*Sollicitudo Rei Socialis*, br. 34).¹⁷

Prisilnim razbaštinjenjem osoba ne samo da se gubi osjećaj pripadnosti određenom okolišu nego mahom i ljudskom rodu u cjelini. Započinje ga izjedati ogorčenje, bijes i strah a kada nekome oduzmete sve, onda je on uglavnom spreman isto učiniti i vama. A Zapovijed kaže: »Ne ubij!«. Točno. No koliko dugo deklasirano ljudsko strpljenje može podnijeti poruku Božje vječnosti? Upravo ovdje dolazimo, po mojem osobnom sudu, do druge velike značajke latinoameričke teologije oslobođenja. Ona je naime ovaj bijes i strah uvelike uspjela sublimirati kroz praksu Isusove vjere razumijevanja prema neprijatelju, dajući ljudima nadu a »nada pak otvara vjeru prema obuhvatnoj Kristovoj budućnosti i kao takva ona više ništa ne može imati sa bijegom od svijeta.«¹⁸ Stoga mnoštvo involvirano u ovu srednjoameričku i južnoameričku teologiju, prije svega na tragu dogmatskih implikacija mistična tijela Kristova, traži smisao spasenja kroz političko oslobođenje jer je uloga Sina Božjeg osim otkupljenja i »blagovjesnikom biti siromasima, proglasiti sužnjima oslobođenje, vid slijepima, na slobodu pustiti potlačene« (Lk 4, 18), a zatim nastavlja svoju borbu za prisilno otetim identitetom. Identitetom koji znači život. Životom koji znači dom. Domom koji znači budućnost za nadolazeće generacije, a ta se budućnost upravo u naše doba fiskalnim peripetijama otuđuje. Čovjeku se krađe sutra, Bogu potkopava autoritet i uzurpira obećanje dano u Knjizi Izlaska (19, 5) i Ponovljenom zakonu (10, 14).

U Bibliji je zemlja svojevrsan simbol obećanja. Djeci Božjoj je obećana njihova vlastita zemlja na kojoj će živjeti kao poštene domaćini, a ne kao usputni prolaznici. Strana zemlja je upravo nešto obratno. Ona je mjesto nepravde i smrti (za Židove je prototip takve zemlje Egipat, potom Babilon). Strana zemlja je neprijateljska i kao takva gubi smisao dara Božjeg.¹⁹

Vrijeme je da se tomu pokuša stati na kraj. »Mora početi negdje. Mora početi nekad. Koje je bolje mjesto nego ovdje. Koje je bolje vrijeme nego sad.«²⁰ Latinoamerička teologija oslobođenja ovo je shvatila itekako ozbiljno i iz tog

¹⁷ Papinsko vijeće za pravdu i mir, *Socijalna Agenda – Zbornik mjerodavnih tekstova*, Zagreb, Socijalna akademija, 2004, 152.

¹⁸ Jurgen MOLTSMANN, *Teologija nade*, Rijeka, Ex libris, 2008, 26.

¹⁹ James B. NICKOLOFF (ur.), *Gustavo Gutierrez - Essential writings*, New York, Orbis Book, 1996, 110.

²⁰ Stih iz pjesme »Guerilla radio«, sastava Rage Against The Machine čiji je tekstopisac i frontman Zach de la Rocha, duboko involviran u proces političkih zbivanja u Srednjoj Americi, i to ne samo kao simpatizer, već i kao aktivist.

razloga je, nakon gotovo pet stoljeća²¹ »tihog tkanja duha«, u 20. stoljeću postala jedan kvalitetan i snažan spoj humane teorije i prakse koja kroz prizmu kršćanskog nauka suvremenom svijetu nudi konkretnu analizu društvenih klasnih kretanja te ispoljava adekvatan koncept za razrješenje duhovne krize izazvane socijalnim podjelama, materijalnim siromaštvom i opresijom. Gutierrezova zasluga u svemu tome je pak ta što je svojim radom konstruktivno i analitički ukoričio kompletnu ideju pokreta time postavši, na jedan svojevrsan način, »duhovnim ocem« spomenute društvene preobrazbe.

Neprijeporno je da je Gustavo Gutierrez autor koji nije samo skovao sintagmu »teologija oslobođenja«, nego je formirao i njezine prve smjernice koje je do danas razradila čitava plejada teologa.²²

Nekoliko zadnjih rečenica su, na neki način, ujedno i teza ovog rada. No prije detaljnijeg osvrta na Gutierrezov osobni doprinos Kristovu nauku, nužno je načiniti jedan opći pregled samog njegova nastajanja putem kronološkog okvira povijesnih, teoloških i socijalnih zbivanja.

3. Siromaštvo: poučak povijesti oslobođenja

*Zadatak Crkve u svakoj zemlji jest
da od svake individualne povijesti te zemlje
stvoriti povijest spasenja.*²³

Oscar Romero

Govoreći o siromaštvu mora se neprijeporno progovoriti i o oslobođenju jer je ono njegov svojevrsni prefiks: ontološko mjesto zaokreta iz servirane patnje k izbornom samoostvarenju. Kako bi to i dokazala, naime »da je povijest doista nešto više od popisa zločina, gluposti i nesreća ljudskog roda« (Edward Gibbon), kršćanska teologija daje ljudskome povijesnom putu eshatološku nadu: smisao nastojanju.

Nisu evolucija, razvoj i napredak to što dijeli vrijeme na jučer i sutra; riječ obećanja je ta koja prodire u zbivanja i zbilju dijeli na onu koja prolazi i koju možemo ostaviti za sobom i na onu drugu koju treba iščekivati i tražiti.²⁴

Ipak, teško je govoriti jezikom slobode u svijetu učajurenom u propusnice, katastarske urede, kredite i taksene marke. Žitelji zemalja takozvanog Trećeg

²¹ Neslužbenim početkom teologije oslobođenja uzima se razdoblje početka 16. stoljeća, kada dominikanski svećenik Bartolomeo de Las Casas isprovociran postupcima »konkvistadora« u novootkrivenim zemljama započinje svoj »kršćanski pokret otpora« nasilnom misionarenju i političkom izrabljivanju domicilnog stanovništva.

²² Joao B. LIBIANO, *Gustavo Gutierrez*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2005, 5.

²³ James R. BROCKMAN, *The Violence of Love by Oscar Romero*, New York, Plough Publishing House, 1998, 35.

²⁴ Rubem A. ALVES, *Teologija Ljudske Nade*, Zagreb, Naprijed, 1996, 66.

svijeta vjerojatno to najbolje znaju. Stoga je ideal njihovih nastojanja teško adekvatno usvojiti sjedeći miljama daleko od stvarnih događanja i kreirajući jednu inačicu pismenog divljenja kao što je to slučaj s ovim radom. Ali ukoliko ne usvojimo živi primjer jasnih socijalno-religijskih kretanja, poput ovog vjeroispovjednog diskursa srednjoameričke i južnoameričke naravi, teško ćemo u potpunosti uhvatiti »duhovni« korak s vremenom koje nam se upravo događa. Jer možda po prvi put u dugom civilizacijskom nizu ljudskoga roda postaje razvidno kako vrijeme više ne vodi trku s razvojem čovječanstva, već čovječanstvo pokušava, na neki način, zaustaviti vrijeme kako bi barem donekle usporilo reperkusije vlastite samodopadne znanstveno-tehnološke ishitrenosti koja, u obliku loših prosudbi, poput bumeranga leti natrag svojim stvaraočima.

»The time is out of joint«. Svijetu je loše. On je istrošen, ali se njegova istrošenost više ne računa. Starost ili mladost – više se ne računa na taj način. Svijet ima više od jednog doba. Nedostaje nam mjerilo mjerila. Više nismo svjesni istrošenosti, nismo je više svjesni kao samo jednog doba u napretku povijesti. Ni zrelost, ni krize, pa čak ni agonije. Nešto drugo. Ono što se događa događa se samom dobu, zadaje se udarac teleološkom poretku povijesti. Ono što dolazi i čini se u krivo vrijeme događa se vremenu, ali ne dolazi na vrijeme. Protuvrijeme. »The time is out of joint.«²⁵

Međutim iskorak u očajanje nije, kao što to nije ni ontički modus ozbiljnih religija, nešto prema čemu ćemo se nadalje kretati, jer je »osiromašeni puk« unutar latinoameričke teologije oslobođenja, koji definitivno ima sva prava dići ruke pod svirepom najezdom kako okupatorskog kapitala tako i pod bremenom višestoljetnog nerazumijevanja crkvene hijerarhije, unatoč svim nedaćama oblikovao jedan posve novi sustav promišljanja. Uzevši zajednice obespravljenih, takozvane »comunidades de base« (bazične zajednice), kroz koje »pučka teologija« postaje stvarnost²⁶ kao ishodišni vjeroispovjedni »locus«, a društvene znanosti i egzegezu Pisma kao dva osnovna kriterija prosudbe, teolozi oslobođenja odlučno su primijenili, uvjetno rečeno, radikalnu metodu revidiranja »velikih teoloških istina«. Metodu takozvane »relecture« ili ponovnog iščitavanja i interpretiranja biblijskih vrednota.

Kontakt s Biblijom podrazumijeva njezino čitanje. Ona je tekst kojem pristupamo s određenim pitanjima, zabrinutostima i nadanjima koja proizlaze iz stvarnosti koju smo iskusili. Kao što je to i praksa Crkve kroz povijest. Upravo ta pitanja su nužan preduvjet pristupa Bibliji, njezinog kontinuiranog čitanja i ponovnog iščitavanja.²⁷

Time je načinjen apsolutni retur političke hermeneutike vjere od pomalo, sociološki gledano, decentne teologije križa prema gardoj pustopoljini društveno-ekonomskih zbivanja »ne propitujući se samo kakvog smisla ima govoriti

²⁵ Jacques DERRIDA, *Sablasti Marxa*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 2002, 101.

²⁶ G. GUTIERREZ, *The power of the poor*, vii.

²⁷ G. GUTIERREZ, *The God of life*, New York, Orbis Books, 1991, XVII.

o Bogu nego također u kojoj se to funkciji i kojim učinkom događa²⁸. Ovaj obrat je jasan ukazatelj na paradigmu Božjega plana o slobodi ljudskog djelovanja i poentira na moralna načela »povijesne pravde« putem koje se svakom čovjeku pruža mogućnost da isključivo slobodom vlastita izbora odabire koliko će njegova egzistencija biti bliska »Univerzalnu Dobru«, a koliko pak zanosu određenog povijesnog trenutka jer od »Njegova dolaska povijest svake pojedinačne individue jest ili može postati povijest svijeta« (Oscar Wilde). Upravo ta »ljubav za«, ta zauzetost dijeli Boga od čovjeka, čovjeka od životinje, ugnjetavača od dobrotvora, izrabljivača od sirotinje.

3.1. Božja zauzetost za siromašne

*Kada sam ja gladan, to je fizička pojava;
ako je gladan moj susjed, to je moralna pojava.*

Nikolaj Berdjajev

Slijedeći netom navedena načela nove latinoameričke crkvene stvarnosti i njezinog stava prema najpotrebitijima neminovno se javlja potreba povratka na same korijene nastajanja društvene problematike o kojoj razgovaramo, dakle na Bibliju. Na taj način, osim što ćemo zadobiti konkretan analitički okvir »Božjega odgovora« na socijalni izazov siromaštva, iskristalizirat će se i jasne navade jezika teologije oslobođenja te olakšati naš zaron u Gutierrezov svijet obespravljenih. Samo na taj način ponovnog iščitavanja Pisma ne postoji bojazan da se Kristov nauk od ideala pretvori u ideologiju koja će nas na krilima, ne »univerzalne vjere« već partikularnog uvjerenja, odvesti u bespuća političko-ekonomskih lutanja. Jer »u različitim konkretnim situacijama samo to opetovano čitanje i usvajanje biblijskog teksta, te proučavanje njegovih izvornih poruka može dati jasne odgovore na određenu problematiku« (Ivan Pavao II.), a samim time i onemogućiti pokušaje manipulacije Pismom što mnogim »p(r)orocima« nikad nije bilo odviše strano.

3.1.1. Bog i siromaštvo

»Dnevnik kršćanskog oslobođenja« a posredno i izlazak iz siromaštva prozročnog robovanjem tuđincu započinje, naravno, s Izlaskom: »Vidio sam jade svoga naroda u Egiptu, nastavi Jahve, i čuo mu tužbu na tlačitelje njegove. Znane su mi muke njegove. Zato sam sišao da ga izbavim iz šaka egipatskih i odvedem ga iz te zemlje u dobru i prostranu zemlju — u zemlju kojom teče med i mlijeko: u postojbinu Kanaanaca, Hetita, Amorejaca, Perizana, Hivijaca i Jebusejaca. Vapaji sinova Izraelovih dopriješe do mene. I sam vidjeh kako ih

²⁸ Jurgen MOLTSMANN, *Raspeti Bog*, Rijeka, Ex libris, 2005, 354.

Egipćani tlače. Zato, hajde! Ja te šaljem faraonu da izbaviš narod moj, Izraelce, iz Egipta» (Izl 3, 7-10).

To je prvi eksplicitni iskaz Božje zauzetosti za obespravljene i ugnjetavane te kao takav postaje svojevrsni kršćanski prasimbol političke slobode koja u konačnici znači i duhovno spasenje. Mojsije postaje središnja fizička ličnost metafizičkog utjelovljenja volje Jahvine. Sliku koju pak zadobivamo poimajući ovaj događaj u Izlasku možemo shvatiti kao zlatnu pozadinu ikone teologije oslobođenja koja se iskazuje kao permanentni lučonoša kroz sve stadije svih njezinih bitaka. Ona je na neki način vječni spomen-plam opravdanom i blagoslovljenom suprotstavljanju grijehu, negiranju iskonskog čovjekovog žića i pripadajućih mu bogomdanih karakteristika. Naravno, Izlazak (3, 7-10) možda jest prvi konkretni iskaz Božje zauzetosti za ljude na egzistencijalnoj margini, ali nipošto nije i jedini.

Božji glas za siromašne. Prema egzegetskim istraživanjima u Pismu je više od tristo redaka posvećeno siromaštvu i socijalnoj pravdi što podosta govori o Stvoriteljevoj posvećenosti kako narodu koji je odabrao tako i cjelokupnom društvu koje je stvorio. Retke u Bibliji koji iskazuju upravo izrečenu tvrdnju neće se ovdje, dakako, iznijeti u cijelosti jer je to jedna posve druga vrsta zadaće. No, svakako vrijedi spomenuti neke koji unutar ovih teoloških koordinata služe kao jasni putokazi Jahvine brižnosti. Ponajprije ovdje govorimo o Lukinu evanđelju (4, 18), u kojem Isus Krist putem Izaijinog teksta²⁹ pojašnjava smisao svog Utjelovljenja, ističući kako je »poslan blagovjesnikom biti siromasima, proglasiti sužnjima oslobođenje, vid slijepima i na slobodu pustiti potlačene«. Ovo je neoboriv argument jasnog političkog programa koji, možemo reći, objedinjuje sve naputke Svevišnjeg vezane uz zauzetost spram ugnjetavanih i nemoćnih koji se nalaze u Pismu, kao što su primjerice stihovi Ponovljenog zakona (26, 5-9), Psalam (10, 14), i (140, 12) te Izaija (25, 4) i (41, 17). Međutim, osim vlastite brige, Bogu je stalo tu vrlinu utkati i u samog čovjeka te ga svojim zapovijedima kvalitativno usmjeriti u tom pravcu što se nedvosmisleno vidi, na primjer, iz Ponovljenog zakona (15, 7) i (26, 12), Levitske knjige (19, 9-10), Mudrih izreka (31, 8-9), Jeremije (22, 3) ili pak iz novozavjetnih tekstova Mateja (5, 42) i Luke (12, 33). Sve u svemu, iz priloženog treba shvatiti kako »dirajući u siromaštvo mi diramo u samo srce Svetog pisma«³⁰, u samo srce Pravde i Zakona. A Zakon nije tu da bude opresivni sistem Božje samoživosti već je dan da služi kao »svevremenski ustav« ljudske povijesti u duhu jednakosti, mira i slobode. Aktivne Ljubavi koja će sutrašnjicu učiniti boljom i bližom Kraljevstvu, a ne onom koja će ostati ukalupljena u čovjekovo slijepilo vlastite samodopadnosti. Jer »kad Sin Čovječji dođe u slavi i svi anđeli njego-

²⁹ Iz (61, 1-3).

³⁰ Anđela JELIČIĆ, Svetopisamska osnova opcije za siromašne, *Riječki teološki časopis*, 2 (2005), 313-328.

vi s njime«³¹, odnos prema siromasima bit će ultimativni kriterij prosudbe o onima koji su zaslužili život vječni i onima koji to nisu.

Božji kriterij prosudbe ljudske brige za siromašne. Još davne 1979. Mirko Kovač je u svojoj knjizi *Vrata od utrobe* napisao »kako svaki posao započinje s jednim, a svršava s dva! Jednim, znači Bogom, a dva, Nagradom i Kaznom«. Upravo u tom smislu bitno je napomenuti barem nekoliko svojevrstih pisanih kriterija Božjega Suda kako ne bi ispalo da on dolazi niotkuda, bez ikakva prethodno određena plana i upozorenja. Tako neke biblijske upute koje u sebi sadržavaju blagoslov poradi dobrohotnog postupanja prema najmanjima jesu: Ponovljeni zakon (15, 10), Jeremija (22, 16), Izaija (58, 10), Lukino evanđelje (14, 12-1) i Matejevo evanđelje (19, 20-22), dok se beneficija poradi pravičnosti možda ponajbolje zrcali u Mudrim izrekama (22, 9) u kojima stoji da se »milostivo oko blagoslivlja, jer daje od svog kruha siromahu«. S druge pak strane, oni retci koji upućuju na sankcioniranje osornih i nepravednih kao primjerice: Izaija (10, 1-3), Ezekiel (16, 49-50), Lukino evanđelje (1, 52-5), Jeremija (5, 27-29) i Jakovljeva poslanica (5, 1-6), ukazuju kako će onima koji ne ispune ovozemaljsku misiju dobrim namjerama »Bog suditi i kazniti ih jer nisu odgovorili Ljubavi Božjoj ljubavlju i Vjernosti Božjoj vjernošću«³².

U svakom slučaju, prihvaćajući sve dosad rečeno, neminovno nam se nameće zaključak kako je Riječ koja znači Savez vrlo decidirano zauzela svoj stav spram svijeta bijednih i nemoćnih. U kršćanskoj tradiciji, njezina je poruka proglašena bezvremenskim činom izgradnje pravednijeg društva. »Miris ugodan, žrtvu milu, Bogu ugodnu« (Fil 4, 18). Koliko su pak ljudi ispravno obdržavali donesene Zapovijedi svatko neka prosudi u »vlastitu korist«. No, latinoamerička teologija oslobođenja svakako u tome ustraje.

3.2. Ljudska zauzetost za siromašne

*Kada siromašnima dajem hranu, nazivaju me svecem,
kada pitam zašto siromašni nemaju hrane,
nazivaju me komunjarom.*

Dom Helder Camara

Sad, kad je donekle apsolviran biblijski poučak o oslobođenju siromašnih, vrijeme je okrenuti se ponešto suvremenijem dobu i pokušati prikazati koliko je zapravo Božja poruka brižnosti ostavila traga na kršćanskoj civilizaciji u cjelini. Stoga se u ovom odsjeku poglavito oslanjamo na događaje iz recentnije povijesti »odbacivanja okova«, koji se dijele na, uvjetno rečeno, pet velikih etapa a započinju s jedinstvenom ličnošću Bartolomea de Las Cassasa.

³¹ Mt (25, 31-46).

³² Adalbert REBIĆ, *Amos – prorok pravde*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1993, 55.

3.2.1. *Novovjekovni začeci govora o oslobođenju*

Bartolomeo de Las Casas. Ovaj dominikanac španjolskih korijena, koji je 1502. stigao u *Novi svijet* kao misionar, ubrzo je shvatio svu torturu novih europskih vlasti na tek otkrivenom domorodačkom tlu i oštro se tome usprotivio.³³ Zahtijevajući jedinstveno pravo na život svakog ljudskog bića on kritizira primjenu sile i kreće u otvoreni dijaloški rat protiv porobljavanja Indijanaca. Godine 1542. piše i svoj *Kratki prikaz o razaranju Indija* time izravno utječući na stvaranje novih španjolskih kolonijalnih zakona poznatih pod imenom *Novi zakoni*, doneseni te iste godine. Istina, taj utjecaj nije osobito pokolebao izrabljivačku taštinu tadašnjih europskih sila, no stvorio je jedan fundus ideja za novi teološki angažman.³⁴ »U Las Casasu i sličnima njemu, koji su dopustili sebi odazvati se pozivu i izazovu indijanskog naroda i kulture, teologija oslobođenja prepoznaje svoje pionire.«³⁵

Rerum Novarum. Iako nema izravne veze sa samim Cassasom, enciklika Lava XIII. *Rerum Novarum* (1891)³⁶ smatra se, prema teolozima oslobođenja, jednako tako velikim momentom u povijesti crkvenog društvenog angažmana.³⁷ Ova se takozvana *Magna charta* katoličkoga socijalnog učenja može uzeti kao svojevrsni moderni *Kratki prikaz o razaranju Indija*. Bavi se ponajprije radničkim pitanjem u novonastalim socijalnim okolnostima i inzistira na tome da se Crkva involvira u ekonomske i političke teme te navodi državu kao primarnu nositeljicu odgovornosti za skrb o siromašnima. Četiri desetljeća kasnije, usred *Velike gospodarske krize*, papa Pio XI. kao četrdeseti »homage« enciklici *Rerum Novarum* donosi encikliku *Quadragesimo Anno* (1931) u kojoj pokušava reafirmirati zaključke Lava XIII, ali stavljajući naglasak, ne toliko na radničko pitanje, koliko na opću obnovu društvenog poretka.

³³ Nasilno koloniziranje me uvijek asocira na jednu scenu iz Herzogova filma *Aguirre, gnjev Božji* kada se svrgnuti domorodački princ pretvoren u sužnja ispovijeda španjolskoj princezi govoreći: »Nesreće su se nadvile nad moj narod, zemljotresi i poplave, ali ono što su nam Španjolci uradili je mnogo, mnogo gore. Dali su mi ime Baltazar, ali moje pravo ime je Runo Rimak«. Upravo u ovom preimenovanju počiva bit svog nerazumijevanja koje su prvi osvajači imali prema njima stranoj civilizaciji zatirući svaki trag kako kulturi jednog područja tako i samoj poanti Kristova nauka koja svakom jednako daje za pravo voljeti i biti voljen te u toj ljubavi biti slobodan.

³⁴ Osim samog Cassasa važna imena ovoga razdoblja su i Antonio de Montesinos, Antonio Vieira, Brother Caneca, svi redom svećenici koji su djelovali u »Novome svijetu«.

³⁵ G. GUTIERREZ, *The power of the poor*, 197.

³⁶ René Tour de Pin, francuski katolički socijalni mislilac je zajedno s biskupom Gaspardom Mermillodom, švicarskim biskupom i kardinalom, osnovao Freiburšku uniju (1884) čija se istraživanja smatraju preduvjetom nastajanja enciklike *Rerum novarum* (1891).

³⁷ Dokumenti katoličkog socijalnog nauka su: *Rerum Novarum* (1891), *Quadragesimo Anno* (1931), *Mater et Magistra* (1961), *Pacem in Terris* (1963), *Populorum Progressio* (1967), *Laborum Exercens* (1981), *Solicitudo Rei Socialis* (1987), *Evangelium Vitae* (1995) i *Centesimus Annus* (1991).

3.2.2. Buđenje kršćanskog aktivizma

Katolička akcija. U izrečenom smislu drugo značajno razdoblje obilježila je Katolička akcija koju je pokrenuo papa Pio XI. enciklikom *Urbi arcana Dei* (1922), s nakanom da uključi laike u hijerarhijski apostolat Crkve. Akcija je službeno počela djelovati desetak godina nakon pontifikalnog utemeljenja, kad su se mnogi vjernici uključili u svakodnevni politički život svoje sredine pokušavajući tadašnjim socijalnim fluktuacijama predstaviti mirnoću ideala kršćanstva. Rad Katoličke akcije osobito je zapažen u Italiji, Francuskoj i Belgiji, zemljama koje su tada bile zapale u antiklerikalno raspoloženje. Sve je to dovelo do formiranja *Jeunesse ouvrière chrétienne* (JOC), tj. pokreta Kršćanske radničke mladeži u Francuskoj koji je ubrzo zadobio međunarodne konotacije. U svom latinoameričkom ogranku *Juventud obrera Catolica* sakupio je brojne članove diljem centralnoameričkog i južnoameričkog područja, što je uzrokovalo uspostavljanje mnogih drugih društveno korisnih organizacija kao što su: poduzetničke škole, radničke unije, osnivanje Pokreta katoličke zemljoradničke mladeži i Katoličke sveučilišne mladeži. U kulminaciji sazrijevanja ovih nastojanja pojavila se potreba za konkretnim zajedničkim sastankom ključnih ljudi uključenih u ovaj pokret. Zbilo se to u Chimboteu (1953) na Drugom Interameričkom tjednu gdje su delegati raspravljali o novim socioekonomskim, kulturalnim i političkim konzekvencama latinoameričkog katolicizma.

Posebnost tih pregovora nije u samom njihovom sadržaju koliko u činjenici da su konačni zaključci prisutnih bili toliko društveno osviješteni i primjenjivi što dotad uopće nije bila praksa latinoameričkog katolicizma.³⁸

Zanimljivost u svezi ove konferencije ide u pravcu protestantizma o kojem se prvi put počelo ozbiljnije razgovarati i za koji je zaključeno da je jednako-pravni vjeroispovjedni sustav kršćanskog nauka kao i katolički, te da je nužno otvoriti ekumenski prostor i prema toj konfesiji. Zaključci ovog teološkog skupa potvrđeni su tri godine kasnije na Četvrtom *Interameričkom tjednu*, a još koju godinu kasnije *Drugi vatikanski koncil* u potpunosti je potvrdio nastale promjene te dodatno »ohrabrio ljude vjere da uđu u još intenzivniji dijalog sa svijetom«³⁹. No porast razumijevanja i osviještenost među angažiranim vjernicima nije nužno značila i senzibilizaciju političkih moćnika. Nemir se počeo zavlačiti među ljude. Osjećalo se sve više da »zemlja drhti«⁴⁰.

³⁸ Usp. Edward L. CLEARY, *Crisis and Change: The Church in Latin America Today*, http://www.domcentral.org/library/cleary_books/crisis/crisis01.htm (17.08.2010.).

³⁹ Phillip BERRYMAN, *Liberation Theology*, Philadelphia, Temple University Press, 1987, 21.

⁴⁰ *Zemlja drhti* (1948) je veoma važno djelo talijanskog filmskog neorealizma u kojemu njegov autor Luchino Visconti kroz prizmu siromašne sicilijanske ribarske obitelji, koja je primorana emigrirati prema bogatijem sjeveru Italije, progovara o značajnim socijalnim razlikama unutar jedne te iste zemlje. Na isti smo način u ovom kontekstu povukli paralelu i s Amerikama.

3.2.3. Socijalni pokreti i pojava gerile

Već od samih početaka kolonizacije nezadovoljstvo domicilnog stanovništva prema preokocenskim okupatorima prerastalo je u obračune lokalnog tipa, na generalne poruke - »Otiđite!«. I dok je, nazovimo je, prva faza otpora nosila pečat oslobođenja od ropstva i »bijelog čovjeka«, dotle je druga faza zadobila svoj klasni okvir. Naime od sredine 19. stoljeća revoltirane mase sve više pripadaju nižim, osiromašenim zemljoradničkim slojevima društva koji svoje nezadovoljstvo iskazuju putem sitnih buntovnih pokušaja uperenih protiv izrabljivačke politike vladodržaca. Ovo se posebice odnosi na razdoblje s kraja četrdesetih godina prošloga stoljeća kada započinje intenzivnije grupiranje potlačenog ruralnog stanovništva, pod simboličkim nazivom *Seljačka liga*. Otad pa nadalje nezadovoljnici i pristaše »alternativnih političkih rješenja« bivali su sve brojniji. Štoviše, čak su i poneki eminentni južnoamerički političari otvoreno iskazivali simpatije prema navedenom načinu socijalnog vojevanja. Ali počesto ni to nije bilo dovoljno kako bi se stvari učinile jednostavnijima. Tako se primjerice 1964. godine u Brazilu jedan idiličan plan, kojim je politički vrh htio ustupiti seljacima 9% obradive površine na korištenje, posve izjalovio i pretvorio u jedno od najvećih pučkih stradavanja na tim prostorima. Naime, u proljeće spomenute godine, u navedenoj zemlji, uslijedio je državni udar s desničarskim predznakom, a pod decentnim financijsko-logističkim patronatom SAD-a, koji je kako ukinuo dotad legalnu vladu tako i pogubio mnoge *besposjednike*⁴¹ u, jednostavno rečeno, beskrupuloznoj čistki. Situacija je bila u tolikoj mjeri kritična da je tadašnji predsjednik Brazila João Goulart, inače blagonaklon prema *Seljačkoj ligi*, morao napustiti zemlju. Od tog trenutka, zavlдалo je višegodišnje »zemljoradničko zatišje«. Međutim, kruta politika modernih feudalaca i koncentracija bogatstva u rukama odabrane svite, dovela je do kontra-efekta i značajnijih revoltnih fluktuacija na čitavom području Južne i Srednje Amerike gdje se sve eksplicitnije ocrtavao klasni jaz među žiteljima tog podneblja. Seljaci su uskoro, osujećeni siromaštvom i okruženi smrću, izgubili strpljenje za zemljoposjedničke manipulacije te su, poneseni kubanskom revolucijom, počeli organizirati diljem Latinske Amerike »ruralne gerilske pokrete«.

⁴¹ *Besposjednicima* ovdje nazivam pokret »*Movimento Sem Terra*« koji je na neki način sinteza višestoljetnih pokušaja marginaliziranog latinoameričkog puka da vlastiti život barem djelomično preuzme u svoje ruke. Značajnu ulogu u tome je odigrala i teologija oslobođenja. Naime, u siječnju 1984. godine, religiozna skupina koja je nadzirala nasilje nad ruralnim stanovništvom, »*Commissa Pastoral da Terra*« je objedinila skupine »*Posseiros*« i »*Terra e Justicia*«, te je time rođen »*Movimento Sem Terra*«. Pokret danas broji gotovo dva milijuna pristalica.

Time je »oslobođenje« bilo definirano na dva načina: oslobođenje od fizičkog ugnjetavanja, od vanjskog neprijatelja i oslobođenje od psihološkog ugnjetavanja sredine.⁴²

Ovo novonastalo ozračje, osim dubokih političkih implikacija, izazvalo je i ozbiljne teološke probleme. Pitanja su bila brojna, a svijest ljudi je sve više rasla;⁴³ kako je »ljude treba preodgojiti da bismo ih učinili dostojnima slobode« (Dostojevski), Crkva je bila dužna odgovoriti na izazov. Drugi vatikanski koncil došao je u pravo vrijeme.

Drugi vatikanski koncil. Načinjeni dokumenti i reforme koje su se zbile u tom razdoblju korjenito su promijenili statičnu figuru katoličanstva u suvremenom svijetu.⁴⁴ Takozvani *aggiornamento*⁴⁵, posadašnjenje crkvena nauka, otvorio je novu perspektivu u promišljanju vjere i u njezinoj primjenjivosti na svakodnevni život vjernika. Inzistirajući na ekumenskom dijalogu i hvatanju u koštac s problemom siromaštva papa Ivan XXIII. je osobu Isusa Krista, na neki način, izvukao iz nedodirljive vitrine samostanskih zidina i približio ljudima ulice.

Ivan XXIII, kojega nikad nećemo zaboraviti, nazvao je Crkvu »Crkvom siromašnih«, a taj je izričaj u raznim prilikama snažno isticao i Ivan Pavao II. Crkva mora biti siromašna Crkva na službu svima, ali pri tome posebnu pozornost poklanjati uniženima ovog svijeta.⁴⁶

Pacem in terris. Enciklikom *Pacem in terris* (1963) Ivan XXIII. je definitivno napravio značajan »vatikanski iskorak« prema modernom dobu. Progovarajući o nužnosti očuvanja mira u jeku tzv. hladnoga rata, te adresirajući svoj tekst ne samo na katolike već na »sve ljude dobre volje«, udaren je temelj govoru o socijalnoj pravdi i brizi za društvo blagostanja. To je gotovo trenutno povuklo

⁴² Usp. John GERASSI, Imperijalizam i revolucija u Americi, u: David Cooper i dr. (ur.), *Dijalektika Oslobođenja*, Zagreb, Praxis, 1969, 131.

⁴³ U ovom procesu narodnog osvješćivanja značajnu ulogu je odigrala pedagogija Brazilca Paula Freirea, jednog od najistaknutijih teoretičara neformalnog i popularnog obrazovanja. Njegova djela *Odgoj kao praktično djelovanje slobode* (1967) i *Pedagogija potlačenih* (1971) dali su jasne metodološke naputke spomenutog »osloboditeljskog odgoja« i nezaobilazni su radovi latinoameričke teologije oslobođenja.

⁴⁴ Inspirirani Ivanom XXIII. mnogi su koncilski oci nastojali da njihov ishodišni teološki modus bude upravo evangelizacija siromašnih. Unutar Dokumentata Drugoga vatikanskog sabora to se možda ponajbolje ogledava u enciklici *Lumen Gentium* (Konstitucija o Crkvi) i u dekretu *Ad Gentes* (Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve), mada se ova tematika provlači i kroz druge cjeline kao što su *Gaudium et spes* (Konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu), *Unitatis reintegratio* (Dekret o ekumenizmu), *Christus Dominus* (Dekret o pastirskoj službi biskupa), *Perfectae caritatis* (Dekret o obnovi redovništva), *Presbyterorum ordinis* (Dekret o službi i životu svećenika).

⁴⁵ Terminom *aggiornamento* (posadašnjenje) misli se na približavanje Crkve suvremenom svijetu, čovjeku današnjice, kao i nastojanje da se što intenzivnije radi na pomirenju i ujedinjenju svih kršćanskih denominacija (ekumenizam). Ovakav teološki smisao ovoj riječi dao je papa Ivan XXIII. u govoru održanom 25. siječnja 1959.

⁴⁶ Usp. G. GUTIERREZ, *Teologija oslobođenja*, LI.

val latinoameričkih biskupa da konačno slobodno progovore o onome što ih je stoljećima tištilo: o ugnjetavanju, izrabljivanju, ušutkavanju i otimačini, kao i o tome da je socijalni mir još uvijek uzurpiran pod stoljetnom težinom kapitalističke tradicije Zapada. To je sistem u kojemu moć novca određuje kompletnu društvenu, ekonomsku i političku situaciju. To je sistem u kojemu manjina ima pristup obrazovanju, visokom životnom standardu, zdravstvenoj njezi, obilju, dok velika većina nema nikakvu mogućnost uživanja u tim blagodatima, a i lišena je nekih temeljnih ljudskih prava.⁴⁷

Njihova, uvjetno rečeno, neformalna okupljanja ubrzo su iznjedrila respektabilan fundus praktičnih teoloških rješenja, te nekolicinu imena, koja će se ubrzo pokazati ključnim ljudima ove kršćanske inačice oslobođenja, kao što su primjerice: Juan Luis Segundo, Gustavo Gutierrez, Lucio Gera, Jose Miquiz Bobino, Rubem Alves, Camilio Torres.

Camilio Torres. Svako od navedenih imena, dakako, neprijeporno zaslužuje svoj prostor unutar ovog prikaza, no kako ovo nije prikaz o pokretu teologije oslobođenja općenito, već o Gutierrezovoj primjeni tog nauka kroz stanje siromašnih, moramo biti selektivni. Torresa na ovome mjestu spominjemo zato što se u njegovu liku zrcali neka vrst krajnosti teologije oslobođenja. Ovaj rimokatolički svećenik je na tragu svoje čuvene rečenice: »kako bi Isus da je živ bio gerilac«, kao uvjereni marksist, pristupio kolumbijskoj gerilskoj skupini – *Vojsci nacionalnog oslobođenja* u čijim je redovima 1966. i poginuo. Smatra se pretečom latinoameričkog kršćanskog iskaza oslobođenja, mada mu mnogi spočitavaju činjenicu što je kao *Božji čovjek* uzeo oružje u ruke i time podržao nasilni put zbacivanja vlastodržačkog jarma. Kako god bilo, njegovo je ime zauvijek ostalo simbolom otpora ugnjetavačima na prostoru Srednje i Južne Amerike, a i šire.

Populorum progressio. Enciklika *Populorum progressio* (1967) pape Pavla VI. donosi nastavak politike senzibiliteta crkve spram socijalnih zbivanja, sa posebnim naglaskom na loše stanje u zemljama Trećega svijeta:

»Danas je od najveće važnosti da svi budu potpuno svjesni da je socijalno pitanje postalo svjetsko pitanje. To je Naš predšasnik Ivan XXIII. bez ikakva oklijevanja ustvrdio, a s njim se složio II. vatikanski sabor u pastoralnoj konstituciji *Crkva u suvremenom svijetu*. Ta je nauka nadasve važna, a njezina primjena neodgodiva. Gladnu mučeni narodi danas kao da zaklinju narode koji uživaju obilje. Stoga se Crkva trese zbog tih tjeskobnih vapaja i svakoga posebno zove da se najzad s ljubavlju odazove glasu braće koja zovu u pomoć.«⁴⁸

Pavao VI. iznosi svoju viziju pravednijeg društva i apelira na poštivanje temeljnih ljudskih prava kao što su: adekvatne isplate plaća, osiguranje zapo-

⁴⁷ Usp. François HOUTART i Emile PIN, *The Church and the Latin American Revolution*, New York, Sheed and Ward, 1965, 217.

⁴⁸ PAVAO VI, *Enciklika Populorum progressio* – poglavlje »Gladni zaklinju«, Zagreb, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, 1967, 2.

slenih, pravedni uvjeti rada, pravo radnika na sindikate i štrajkove kao krajnjeg oblika nezadovoljstva, te pravedna raspodjela dobara.

Medellin: Generalno zasjedanje Biskupske konferencije Latinske Amerike. U Medellinu (Kolumbija), održan je od 24. kolovoza do 6. rujna 1968. jedan od najznačajnijih teoloških skupova na tlu Latinske Amerike čiji su zaključci ostavili duboke tragove u potpunom kršćanskom nauku tog podneblja. Još i danas se teolozi, ukoliko žele pridonijeti ili kritizirati diskurs teologije oslobođenja, osvrću na zaključke ove konferencije.

Najvažniji faktor za širenje političkog oportunitizma u to vrijeme bio je Medellin. Ono što je Drugi vatikanski koncil učinio za progresivce nakon 1965., to je učinio Medellin za radikalce nakon 1968. Katolički radikalci su otad imali Medellin kao inspiraciju i autoritet. Da budem još jasniji, katolički radikalci su u potpunosti prisvojili Medellin kao svoj autoritet.⁴⁹

Značajno je još i to što je na tom sazivu sudjelovala, u ulozi promatrača, i nekolicina nekatoličkih delegata koji su došli na poziv *Biskupske konferencije Latinske Amerike*, čime je napravljen značajan iskorak prema ekumenskom dijalogu i još snažnijem grupiranju kršćanskog aktivizma. To više što upravo neki od najznačajnijih teologa oslobođenja dolaze iz protestantskih krugova (Jose Miguez Bonino, Rubem Alves, Emilio Castro, Julio de Santa Ana). Povodom ovoga i sâm je Pavao VI. rekao da je »latinoamerička crkva dosegla izniman stupanj zrelosti pokazujući se sposobnom i posve pouzdanom da sama snosi svoju odgovornost«.

3.2.4. Od društvene zbilje k teološkom konceptu

U ovom razdoblju koje traje jedno desetljeće (1970-1980) nastala su brojna djela od velike praktične važnosti za teologiju oslobođenja⁵⁰ a profilirali su se i ključni nositelji pojedinih cjelina njegove sustavne razrade. Iz svega se može zaključiti kako je crkva u Latinskoj Americi tijekom sedamdesetih donekle zaživjela puninu svoga poslanja i kako njezin rad najzad više nije bio toliki tabu, mada se brojni režimi s njom nikad nisu u potpunosti pomirili. Također ovo je i period kada se teologija oslobođenja širi i na druge kontinente zadobivajući svoje inačice pod nebom nekih drugih kontinenata kao što su Azija i Afrika. Održavane su brojne sinode i kongresi⁵¹ na kojima se rasprav-

⁴⁹ Usp. Christian SMITH, *The emergence of liberation theology: radical religion and social movement theory*, SAD, University of Chicago Press, 1991, 165.

⁵⁰ Neka od temeljnih djela ovoga razdoblja su: *From society to theology* - Juan Luis Segundo (1970), *Religion: Opium of the people or instrument of liberation* - Rubem Alves (1969), *Notes for an interpretation of the Argentine Church* - Lucio Gera (1970), *Jesus Christ Liberator* - Leonardo Boff (1970), *Theology of liberation* - Gustavo Gutierrez (1971), *Doing theology in the revolutionary situation* - Jose Miguez Bonino (1975).

⁵¹ Neki od ključnih susreta ovoga razdoblja su: »Toward a theology of liberation« - teološki kongres u Cartignyu, Švicarska (1969); »Biskupska konferencija Cejlona« - susret azijskih ka-

ljalo o novom pogledu na odnos Krista Spasitelja i Krista Osloboditelja i svih pastoralnih implikacija koje iz toga proizlaze, kao i o štetnosti i korisnosti akceptiranja pojedinih društvenih ideja unutar recepcije kršćanske misli, kao što su na primjer marksizam i socijalizam. Sve je ovo dovelo do potrebe da se oglasi i službena Crkva.

Papa Pavao VI. Za osamdesetu godišnjicu *Rerum novarum* papa Pavao VI. piše apostolsko pismo *Octogesima adveniens* (1971) u kojem, osim upozorenja na probleme suvremenog društva kao što su konzumerizam, ekologija, ravnopravnost spolova i demografski rast, formuliše i naputak o potrebi detaljnije kritičke prosudbe postojećih političkih sustava kao što su liberalizam, socijalizam i marksizam. Četiri godine kasnije, Pavao VI. piše još jedan apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu: *Evangelii Nuntiandi* (1975) u kojem ističe bliskost i povezanost Evanđelja, čovjeka i društvenog života. Oba ova »pisma« neizravan su osvrt na tadašnju društvenu situaciju i tiho upozorenje masama da se ne zanosе previše ovosvjetskim utopijama i ideološkim pokušajima karizmatičnih pojedinaca.

Ekumenska udruga teologa i teologinja Trećega svijeta. Za sam kraj ovog četvrtog kronološkog odjeljka vrijedno je spomenuti i *Ekumensku udругu teologa i teologinja Trećega svijeta* (EATWOT). Naime, u okviru tadašnjih povijesnih događaja teolozi i teologinje, s posebnom simpatijama prema vjernicima u politički nestabilnim zemljama i njihovoj borbi za oslobodjenje od opresije vlasti, 1976. osnovali su u Dar-es-Salaamu (Tanzanija), prilikom seminara na temu: *The Emergent Gospel*, navedenu udругu. Bio je to veoma značajan događaj jer se od tog dana smatra kako je službeno rođena »teologija Trećega svijeta«.

Puebla: Generalno zasjedanje Biskupske konferencije Latinske Amerike. Generalno zasjedanje *Biskupske konferencije Latinske Amerike* u Medellinu (Kolumbija, 1968) i Puebli (Mexico, 27. siječnja – 13. veljače 1979), prema važnosti svojih zaključaka za teologiju oslobođenja, gotovo je jednako bitno kao prvih sedam *Ekumenskih sabora* za kršćanstvo općenito.⁵² Ako je Medellin udario prvi jasan temelj latinoameričkom govoru o Bogu, a potom i o sudbini malog čovjeka, tada je Puebla u nekom relativnom smislu taj govor

---

toličkih biskupa (1970); prvi katolički kongres posvećen teologiji oslobođenja u Bogoti (1970); kongres protestantske grupe »Church and society in Latin America« (1971); »Oppression-Liberation: The challenge to Christians« - simpozij u Montevideu (1970); »Justice in the World« - biskupska sinoda (1971); »Christian faith and the transformation of society in Latin America« - tema na kongresu u El Escorial, Španjolska (1972); prvi kongres latinoameričkih teologa u Mexico Cityu (1975); kongres »Ekumenskog udruženja teologa i teologinja Trećega svijeta« u Dar es Salaamu, Tanzanija (1976); Generalno zasjedanje »Biskupske konferencije Latinske Amerike« u Puebli, Mexico (1979).

⁵² Jedna interesantna stvar vezana uz napomenu koliko su ova zasjedanja »Biskupske konferencije Latinske Amerike« bili veliki događaji, jest činjenica da se u Puebli uspjelo skupiti više novinara nego na Olimpijskim igrama 1968.

i profilirala kroz katoličko ruho kojemu načelno i pripada. Naime na ovoj konferenciji su se biskupima Latinske Amerike intenzivnije priključili i rimski teolozi u svojevrsnoj ulozi redaktora novonastale religijsko-političke misli (posebice se ovo odnosi na konzervativniji dio klera), s primarnim ciljem analize zaključaka Medellina koji je već tada poprimio razmjere teološkog revolucionarnog manifesta. I premda se tom dokumentu iz 1968. spočitavalo preveliko isticanje *horizontalizma*, to jest prevage etičkog načela nad mističnim te pre naglašavanje odnosa prema bližnjem ističući poboljšanja svijeta na štetu transcendencije,⁵³ ključne stavke teologije oslobođenja ipak su načelno verificirane. To se posebno odnosi na dio vezan uz stav Crkve prema najpotrebitijima i takozvanom načelu *preferencijalne opcije za siromašne* koji je velika većina biskupa odabrala kao svoj *modus vivendi* u nadolazećoj dekadi vlastitog pastoralnog nastojanja.

Treća generalna konferencija, održana u Puebli (1979), kroz svoj završni dokument zorno prikazuje ključne stavke oslobođenja. Naime, dimenzija oslobođenja je navedena kao integralni dio (§§ 355, 1254, 1283) crkvene misije. Prijeko potreban (§§ 562, 1270) i esencijalan. Velik dio dokumenta je posvećen evangelizaciji, oslobođenju i ljudskom napretku, a jedna čitava glava (§§ 1134-56) »preferencijalnoj opciji za siromašne« kao samoj okosnici teologije oslobođenja.⁵⁴

3.2.5. Teologija oslobođenja kao ozbiljan društveni faktor

Osamdesete su godine definitivno pokazale kolika je povijesna snaga latinoameričke teologije oslobođenja. Brojne uloge koje je igrala kroz svoj rast, uvijek na rubu i počesto iznova no nikad bez jasnog kršćanskog i socijalnog imperativa, očvrstnule su njezin karakter i postavile je u samo središte društva kojem pripada. No, s obzirom da njezina snaga ne izvire iz djelovanja pojedinaca nošenih segmentarnim društvenim postulatima o boljem svijetu već iz egzistencijalno ugrožene mase predane *Bogu živome*, teško je bilo obezglaviti njezin status »regularnim« promidžbenim insinucijama. A to je bio cilj svima onima koji u teologiji oslobođenja nisu vidjeli kvalitetno i progresivno socijalno nastojanje već barikadu osobnim interesima: kronike Latinske Amerike su uistinu prepune takvih »krvosljednika«.⁵⁵

⁵³ To je posebice vidljivo u »Završnom dokumentu« ove konferencije gdje se, ističući čisti misterij inkarnacije, ne ostavlja apsolutno nikakvo mjesto sumnji i višeznačnostima koje bi eventualno osobi Isusa Krista pripisale ikakva ideološka obilježja. Ovo je nadalje uključivalo oblikovanje teze o takozvanoj »silaznoj kristologiji« - Kristu od točke silaska pa do inkarnacije u Sina kao, po mnogim teolozima, neizbježne postavke za formuliranje Kristova misterija.

⁵⁴ Leonardo and Clodovis BOFF, *Introducing Liberation Theology*, New York, Orbis Books, 2008, 77.

⁵⁵ Ovdje aludiram na čistokrvne lovačke pse koji u lovu služe kao tragači za ranjenom divljači, a počesto je njihova uloga i ta da vješto izdresiranim »borbenim« manevrima, svojim gospo-

Dokument iz Santa Fea. Dokumentom iz Santa Fea (1980) naziva se izvješće Odbora za Interameričku sigurnost čiji sadržaj donosi novi plan rada i viziju američkog političkog usmjerenja za osamdesete godine. Ubrzo to izvješće postaje ključna referenca za definiranje odnosa SAD-a prema Centralnoj Americi za vrijeme Reaganova prvog mandata. Tu, dakako, nije ništa sporno iz perspektive Bijele kuće međutim, s obzirom da se u dotičnom tekstu spominje oživljavanje takozvane *Monroeve doktrine*⁵⁶ kao prioriteta, teško da su taj osjećaj u potpunosti dijelile i ostale zemlje u regiji. Naime, pod egidom ideje *Amerike Amerikancima*, time neizravno apelirajući na Europu da se ne miješa u »njihove« unutarne poslove, šćućurila se imperijalistička nakana Sjedinjenih Država da što više ovladaju latinoameričkim prostorom. Naravno, ovakvo što se iz *Dokumenta* nikad ne bi dalo zaključiti jer je on fino posložen humanitarni paket koji sadržava blagoglagoljive aspekte humanističkog vokabulara, kao što su: ekonomska pripomoć, tehnološki razvoj, poboljšanje životnog standarda i slično, no, čitajući između redaka a gledajući i iz današnje perspektive, teško je ne uvidjeti da je Simon Bolivar bio u pravu kad je rekao »da se čini kako je providnost odredila SAD da muče Ameriku bijedom u ime slobode«. Ovo se sve, dakako, tiče i teologije oslobođenja koja je tada već bila etablirani i vrlo važan društveni čimbenik, u tolikoj mjeri bitan da joj je posvećen ozbiljan dio izvješća iz Santa Fea, ali na žalost u negativnom kontekstu, što je iz perspektive jedne krute kapitalističke administracije i posve razumljivo jer joj povećanje ljudske osviještenosti ozbiljno ugrožava mogućnosti manipuliranja.

Srednja Amerika osobito je potresan slučaj jer su tamo Sjedinjene Države u biti ratovale protiv Katoličke crkve... Svećenici, časne sestre i laici uključivali su seljake u zajednice, gdje su im čitali evanđelja i učili ih o važnosti organiziranja koje im može pomoći da preuzmu kontrolu nad vlastitim životima. Zbog toga su, dakako, postali ljutim neprijateljima Sjedinjenih Država, a Washington je krenuo u rat kojemu je cilj bilo njihovo uništenje.⁵⁷

Teologija oslobođenja je dakle izravno napadnuta. Ubojstva i mučenja nekih istaknutih ličnosti, koje su svojim radom, djelovanjem i propovijedanjem pridonosile narodnom jačanju svijesti i nekom obliku postupnog socijalnog oporavka, apsolutno objašnjavaju samu narav proameričke politike SAD-a koja se ovila već spomenutom parolom *Amerike Amerikancima*.

Uputa o nekim aspektima teologije oslobođenja. Kongregacija za nauk vjere na čelu s Josephom Ratzingerom izdala je 1984. godine *Upute o nekim aspektima teologije oslobođenja* u kojima se kritički osvrće na latinoameričku

---

darima, natjeraju životinju direktno na nišan kao čistu metu i lak plijen.

⁵⁶ Predsjednik Sjedinjenih Država, James Monroe u svom obraćanju Kongresu 1823. godine je napomenuo kako se SAD neće miješati u europske poslove, no naglasivši i kako isto očekuje od Europe po pitanju Amerika, jer bilo kakva inicijativa koja podsjeća na obnovu kolonija jednostavno više nije bila poželjna. Taj stav je prozvan »Monroeovom doktrinom«.

⁵⁷ Noam CHOMSKY, *Imperijalne težnje*, Zagreb, Naklada Ljevak, 2006, 144.

teologiju smatrajući kako je njezin nauk u jednom djelu posve zastranio od službenog stava Rimokatoličke crkve. Prije svega smatra da je u dimenziji oslobođenja prenaglašen socijalni kontekst, a zatumljen njezin ishodišni smisao: oslobođenje od robovanja grijehu. To potihom dovodi do »prekomjerne« uporabe ovozemaljskih rješenja i, umjesto da se spas traži kroz navještenje Božje riječi, pribjegava se primarno društvenim utopijama i ideologijama; u ovom slučaju marksizmu. Isticanje takvog rješenja nadalje dovodi do određenih zabluda: da siromašni nisu samo oni kojima Isus kao najpotrebitijima dolazi prvi, već se oko njih stvara određena atmosfera *privilegirane klase*.

Ova Uputa ima točno određenu i omeđenu svrhu: želi svratiti pozornost pastira, teologa i svih vjernika na zastranjenja i opasnosti koje vode zastranjenju te su pogubna za vjeru i kršćanski život, a sadržana su u nekim oblicima teologije oslobođenja što se nedovoljno kritički oslanjaju na postavke različitih struja marksističke misli.⁵⁸

Ako je uvod ovog odjeljka pripao svjetovnoj kritici tada njezin kraj pripada onoj duhovnoj. Navedene *Upute Kongregacije za nauk vjere* upućene teologiji oslobođenja, bez obzira na osobne stavove i preferencije, svakako su dogmatski i sustavno utemeljene opaske. One na pedesetak strana, barem u hrvatskom izdanju, stavku po stavku, argumentirano iznose uzroke mogućih zastranjenja i eventualne propuste u praćenju katoličke interpretacije kršćanskog nauka i tradicije. Načelno, svako od navedenih upozorenja u tom »kategorijalnom« smislu ima svoje opravdanje, no ono što bismo istaknuli kao mogući propust jest činjenica kritičkog polazišta. Naime nije isto za temelj svog osvrta uzeti europski standard religioznosti i progovarati o crkvenoj inicijativi u socijalno iznimno trusnom području Latinske Amerike te progovarati o njoj iz samog srca njezinog okoliša. Upravo iz tog razloga može se učiniti da su teolozi s drugih strana oceana u međusobnom vjeroispovjednom sukobu, jer je njihov dijaloški okvir prožet intenzivnom »bukom u kanalu« različitih povijesnih polazišta. A o tome treba itekako povesti računa jer je sa prozora Rimske kurije teško uočljiva sansalvadorska ulica ili bilo koja druga u tome nizu.

3.2.6. Sloboda kroz jedinstvo – Oslobođenje kroz ekumenizam⁵⁹

Ovaj kratki kronološki hod kroz svako od navedenih razdoblja ima za cilj, ništa više doli u stilu »TV kalendara«, stvoriti jedan, nazovimo ga, »lakoprteći preglednik« pomoću kojeg bi se, preko ključnih trenutaka u borbi obespravljene

⁵⁸ SVETI ZBOR ZA NAUK VJERE, *Uputa o nekim aspektima »teologije oslobođenja«*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2003, 6.

⁵⁹ Naslov je preuzet od naslova predavanja Jose Miquiza Bonina na University of San Francisco održanom 1983. godine, jer smatram da je njime minuciozno sumirano sve ono što se kroz povijest teologije oslobođenja i događalo, te kao takav se dobro uklapa na samom kraju ovog izlaganja kao njegov zaključak.

nih za svoje mjesto pod suncem, mogla zadobiti što jasnija slika o povijesnoj bitci za oslobođenje. Kako ljudi tako i njihovih ideja vodilja. U ovom slučaju: teologije. Nemir, koji pak objedinjuje navedene etape konfiguriranja latinoameričke vjeroispovijedi, vatreno je krštenje tog kršćanskog vapaja i trezvena činjenica o gordom historijskom tegu njezinih pobornika. No iskonska snaga vjere i razuma obespravljene je kršćane Latinske Amerike privela duhovnom ujedinjenju, iz kojega se rodio prijeko potrebni ekumenizam kao jedini mogući odgovor Kristovu nauku, a koji u sebi objedinjuje istinsku slobodu društva i potpuno oslobođenje pojedinca.

3.3. Siromaštvo na razmeđu vjere i društvenog sukoba

Očito je da Latinska Amerika živi pod znamenom preobrazbe i razvoja; preobrazbe koja je, usto što se odvija izvanrednom brzinom, stigla dotaknuti i utjecati na sve razine čovjekove djelatnosti, od ekonomske do vjerske razine. To je znak da se nahodimo na pragu nove epohe povijesti Latinske Amerike.

Čini se da je to vrijeme revnovanja k punoj emancipaciji, vrijeme oslobođenja od svakog oblika robovanja, vrijeme osobne zrelosti i integracije zajednice.

Sa konferencije CELAM-a u Medellinu (1968)

Kršćanstvo se na prostoru Latinske Amerike stoljećima »održavalo« bez ikakvih značajnijih vjerskih rasprava no, uzevši u obzir povijesno srastanje navedeno u prethodnom poglavlju, postalo je jasno da je došlo vrijeme kada su teolozi oslobođenja, uvjetovani narodnom pobožnošću, morali konciznije promišljati Kristovo božansko poslanje i sliku koja se stvorila o njemu kao *snazi na licima bespomoćnih*. Takav potrebujući »regulativni moment« svoje je najkonkretnije ozbiljenje doživio u Medellinu (1968), kada su Vijeća biskupskih konferencija Južne Amerike (CELAM) donijela temeljni zaključak da »se zakoračilo u novo povijesno razdoblje koje se razumije kao Božji poziv da se evanđelje naviješta sukladno potrebama novoga vremena i to kroz dvostruku odanost, Bogu kršćanske vjere i ljudima Latinske Amerike.«⁶⁰ Kako bismo što autentičnije shvatili značaj izrečenoga vrlo je važno, barem u osnovnim crtama, ne zaboraviti ono što je navedeno o kontekstu u kojem se kalila latinoamerička teologija. Naime, posljednja su desetljeća 20. stoljeća gotovo u svim zemljama takozvanoga Trećeg svijeta, a posebice u onima na tlu Latinske Amerike, iznjedrila nove aspekte teološkog (samo)promišljanja koji su, za razliku od generalno uvriježene crkvene prakse, uvelike karakterističnija za to vjeroispovjedno podneblje. Stoljetna koprena ljubavi i spokoja koja je prekrivala

⁶⁰ Iz »Uvoda« konferencije CELAM-a u Medellinu, 1968.

ili barem pokušavala prekriti pateće lice toga područja konačno je zauvijek zbačena jer, i uz najveće moguće napore ustoličenih čuvara religioznosti, teološki okvir uzet iz zemalja takozvanog *Prvog* nikako ne pristaje uz teološku sliku *Trećeg svijeta*. Osim toga, velika razlika između ovih dvaju »svjetova« počiva i na višestoljetnoj ekonomskoj, političkoj, društvenoj i kulturološkoj razlici, što izravno uključuje i oblikovanje drukčije »vrste svijesti«.

Crkva Trećega svijeta još uvijek živi u tenziji između osobne teoretske slabosti da sama objasni vlastitu situaciju i činjenice da pripada narodima koji su još uvijek na neki način ekonomske kolonije bogatijih i tehnološki naprednijih zemalja Istoka i Zapada. Ova se tenzija jako dobro uočava u ekonomskom odnosu »starijih« i »mlađih« crkava. Tu ponajprije mislim na profiliranu manipulaciju vjerom, politikom i strukturama koje se hrane putem fondova i dotacija institucija Zapada. Stvarna ekonomska zavisnost koja uključuje nerazvijanje, stagnaciju i porast siromaštva je ultimativni kontekst u kojem se Crkva Trećega svijeta mora odlučiti za sebe u smislu u kojem to naznačuje evanđelje Isusa Krista.⁶¹

Dakako, slažemo se s postavkom da je naša različitost naše zajedničko bogatstvo, kao što ćemo se uvijek slagati i s Paulom Sweezyem kada kaže da »razvijene kapitalističke zemlje i nedovoljno razvijene zemlje nisu dva odvojena svijeta već su oni gornja i donja strana jednog te istog svijeta«⁶². Prihvatljive su i napomene mnogih suvremenih teoretičara da ovakvi socijalni odnosi nipošto ne smiju biti prepreka za otvoreni dijalog ali, ipak, u cijeloj ovoj stvari postoji jedan nezaobilazan moment koji neprestano upozorava da se u pozadini činjenice: »jedni su se razvijali brže od drugih« krije nezahvalni odnos gospodara i roba. To je pak stvarnost od koje ne možemo, a kad bismo i mogli, ne smijemo pobjeći jer upravo se ona danas očituje kao zaglavni kamen od kojega treba započeti konkretniju globalnu suradnju. No, izvan te »materijalističke« sfere, ova previranja su uzrokovala i znatne duhovne turbulencije. Kvaliteta ljudskih odnosa sve više gubi na svojoj humanosti i uočava se sve više u kontekstu ekonomije. Na snazi je potpuno opredmećivanje čovjeka kao osobe u tom smislu što ga se pretvara u živi koloturnik radnog procesa. Ljudi bivaju razapeti između materijalističke koncepcije beskompromisne akumulacije sredstava i umnogomanijeg i senzibilnijeg religijskog puta »čiste ljubavi« čime postaju: »duhovni izgnanici sa snažnim osjećajem tjeskobe i nelagode« (Pierre Teilhard de Chardin). Tek dotrajale ljuštore na rubu egzistencije, moralno posve olinjali i bez nade. Baš ova, naizgled civilizacijska, pat pozicija dovela nas je i do same srži siromaštva na razmeđu vjere i društvenog sukoba. Pozicija koja zahtijeva promjene i novu viziju poštovanja,

⁶¹ Usp. J. Andrew KIRK, *Theology and the Third World Church*, England, Paternoster Press, 1983, 19.

⁶² Paul SWEEZY, *Budućnost kapitalizma*, u: David Cooper i dr. (ur.), *Dijalektika Oslobođenja*, Zagreb, Praxis, 1969, 173.

kako prema Bogu tako i prema čovjeku. I to treba shvatiti ozbiljno. Jer na tragu tog poimanja, u mnogim zemljama Afrike, Azije i Latinske Amerike započet je jedinstveni proces preobrazbe a njegov glavni uzrok je kako je na samom početku ovoga rada i napomenuto, »novo prisuće onih koji su obično bili potisnuti iz našeg društva i Crkve«. To se ponajprije odnosi na rase i narode koji su vjekovima bili potlačena manjina u pojedinim zemljama svijeta, a potom i na siromašne i izrabljivane općenito. Jedna od najintrigantnijih činjenica ovih promjena je i sve brojnija prisutnost žena u javnom životu društva, kao glas onih koji su po dokumentu iz Pueble okarakterizirani kao »dvostruko potlačeni i marginalizirani«⁶³. Iz prašnja putu ove metamorfoze na latinoameričkom području s vremenom su pak stasale nove mladice teološkog promišljanja. Tamošnja Crkva se oslobodila neadekvatnih europskih eklezijalnih okova⁶⁴ i okrenula stvarnosti svojih prostora te sa krilaticama poput: *griješ struktura* ili *preferencijalna opcija za siromašne* započela svoje pastoralno djelovanje. To je, kako kaže Gutierrez, »vizija nove povijesne ere koja će se odlikovati korjenitom težnjom ka potpunom oslobođenju«⁶⁵.

⁶³ Bilješka 1134, dokument konferencije CELAM-a u Puebli, 1979.

⁶⁴ *Crkva računa na potporu ekonomske i političke moći; papa gleda na svijet feudalnim očima, on želi Crkvu bogatih za siromašne, ali ne sa siromašnima unutar nje.* (Leonardo Boff u jednom od svojih govora »evanđeoskim aktivistima« u Brazilu).

⁶⁵ G. GUTIERREZ, *Teologija oslobođenja*, XIII.

Summary

New presence: poverty in Gutierrez's theology of liberation

This article is a part of a larger work dealing with relationship between theology and poverty in the theoretical and practical acting of the now already "cult" Peruan Latin-American theologian Gustavo Gutierrez. The goal of this paper is to emphasize the social sin of oppression of the powerless with a clear mark that it is not question here of poverty as a virtue of humility but of violent usurpation and extortion of human freedom given to man by God, and this in favour of private interests of particular economic-political groups and cliques: those who in the present moment lead the contemporary world towards a humanistic disaster and spiritual schizophrenia.

Key words: poverty, theology, human rights, Law, faith, economic exploitation